

MŰHELY

HERMANN RÓBERT

HOGYAN KERÜLT MÉSZÁROS LÁZÁR A BATTHYÁNY-KORMÁNYBA?

Mészáros Lázárrol, az első független felelős magyar minisztérium hadügyminiszteréről hosszú időn át meglehetősen ellentmondásos kép élt a köztudatban. Petőfivel történt nevezetes összetűzése következtében mint „nyakravalós tábornok” vonult be az irodalomtörténetbe, s ez a kép, a formákat a tartalomnál előbbre helyező unalmas hivatalnok-katona képe kísértett a történeti irodalomban és a publicisztikában is. Az 1848 augusztusi katonaillesítési vitában szembetalálta magát a Batthyány-kormány baloldali ellenzékével s az ezt támogató radikális sajtóval, de a kormánypárti képviselők jelentős része is „nemzetibb” hadsereget akart annál, mint ami Mészáros szakmailag kiérleltebb törvényjavaslata következtében létrejött volna. Batthyány lemondása után a végrehajtott hatalmat gyakorló Országos Honvédelmi Bizottmányban Kossuthal voltak állandó hatásköri összeütközései. A harctéren sem termett számára több babér. Mészáros nem volt tehetséges hadvezér, soha nem nyert csatát, vagy ütközetet, s így alakja elhomályosult a szabadságharc sikeres hadvezérei, Görgei, Bem, Damjanich, Klapka, Perczel mögött. Holott Mészáros, mint a Batthyány-kormány egyetlen, 1848 októbere után is hivatalban maradt minisztere, hervadhatatlan érdemeket szerzett már ezzel a maradással is, hiszen a honvédsereg többtucatnyi tisztje számára az ő személye jelentette a garanciát arra, hogy az önvédelmi háborúban a magyar fél áll a törvényesség talaján.

A Mészáros iránti érdeklődés az 1970-es évek második felében élénkült meg, előbb akkor, amikor Nemeskürty István a negyvennyolcas hadsereg katonaforradalmáiról írott munkájában megpróbálta „rehabilitálni”, majd akkor, amikor alig egy év múlva a sajtó hírt adott arról, hogy a Mészáros hamvainak is helyt adó titley-i temetőt fel akarják számolni, s azokat a csontokat, amelyekért a hozzátartozók nem jelentkeznek, közös sírba akarják temetni. A honvédelmi és a kulturális minisztérium diplomáciai akciót kezdeményezett a hamvak hazahozatalára, a másik oldalon viszont egy emigráns szervezet – Mészáros nemlétező végakarátára hivatkozva – egy ideig megakadályozta a csontok hazatérését.¹

A kutatás megelégnülését jelzi Mészáros akadémiai székfoglalójának kiadása,² illetve azok a – nagyobb részt Ács Tibor nevéhez köthető – tanulmányok, amelyek az első magyar hadügyér pályájának egyes szakaszait mutatják be. A Mészáros bajai újratemetése alkalmából tartott konferencia előadói főleg Mészáros 1848–49-es és emigrációs ténykedését állították vizsgálódásuk középpontjába.³ Az életmű kiadásában így is komoly adósságai vannak a magyar történettudománynak, hiszen Mészáros emlékiratai és emigrációs levelezése mindmáig csak csonka és pontatlan kiadásban hozzáférhető.

Az életrajz sok nyitott kérdése közül az egyik legizgalmasabb az, hogy miként és miért került Mészáros Lázár a Batthyány-kormányba. Nemeskürty István – Mészárosnak Széchenyihez fűződő, kétségkívül szoros kapcsolata alapján – azt feltételezte, hogy Mészároszt Széchenyi ajánlotta a kinevezett miniszterelnöknek, Batthyánynak.⁴ Az állítás tarthatatlanságára Nemeskürty kritikussai azonnal felhívták a figyelmet, arra hivatkozva, hogy Mészáros hazatértekor Széchenyi a következő sorokat írta naplójába: „Hogy Mészáros helyett nem Hrabovszkyt bízták meg... az halálos vétek. Csak kérdeztek volna meg engem!” A nemes gróf állandó kedélyhullámzásait ismerve, persze nem lenne meglepő, ha mégis ő javasolta volna Mészároszt, csak hogy a leendő hadügyminiszter neve Széchenyi 1848-as naplójában először március 25-én, a kormánylista nyilvánosságra hozatalát övező második napon fordul elő: „Úgy

1 *Solyoms Ede*: Mészáros Lázár Angliában. In: *Kölhegyi Mihály–Merk Zsuzsa*: Mészáros Lázár emlékezete. Baja, 1993. 11. o.

2 *Mészáros Lázár*: A katonaságról. (S. a. r.: *Ács Tibor*) Budapest., 1979.

3 *Kölhegyi Mihály–Merk Zsuzsa* (szerk.): Mészáros Lázár emlékezete. Baja, 1993.

4 *Nemeskürty*: i. m. 5. o.

hírlik, nem akceptálták Kossuthot és Mészárosot”. Mészáros nevét hiába keressük Széchenyi 1848 márciusi leveleiben is.⁵

De ha nem Széchenyi, akkor ki hívta fel a figyelmet Mészárosra? Varga János kutatásából kiderül, hogy Mészárosot már az Ellenzéki Kör március 9-i bankettje idején mint lehetséges hadügyminisztert emlegették.⁶ Igaz, március 16-án már Teleki László grófort emlegették lehetséges hadügyminiszterként. Egy 1848. március 19-én Pozsonyból a Kossuth-hoz közel álló „Hetilap”-nak küldött listán már Mészáros neve szerepelt, mint lehetséges hadügyminiszteré. Urbán Aladár ennek alapján joggal feltételezi, hogy Kossuth is egyetértett Mészáros jelölésével.⁷

Mészárosnak ugyanis viszonylag kiterjedt kapcsolatai voltak a hazai reformellenzék körében. Előfizetője volt a Kossuth, Szalay László majd Csengery Antal szerkesztette „Pesti Hírlap”-nak. Valószínűleg Széchenyi révén ismerkedett meg Deákkal, Eötvössel és Klauzál Gáborral is. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává történt választását Széchenyin kívül még olyan személyiségek támogatták, mint Eötvös József és Vörösmarty Mihály.⁸ Tudjuk, hogy levelezett Csány Lászlóval, a zalai ellenzék egyik vezetőjével is, akivel még a Radetzky-huszárezrednél ismerkedtek meg.⁹ Részvényese volt a Vukovár–Fiumei Vasútnak, a reformellenzék Kossuth vezette szárnyához kötődő gazdasági vállalkozásnak.¹⁰

Mindezek ismeretében tehát nem meglepő, hogy Batthyány Lajos miniszterelnök Mészárosot kérte fel az alakítandó kormányban a honvédelmi tárca átvételére. Mészárosot ajánlhatta Kossuth, de pártolói között lehetett Eötvös és Deák is, noha az ő Mészároshoz fűződő *személyes* kapcsolataira még kevesebb a konkrét adatunk, mint Kossuth és Mészáros kapcsolatára. Mészáros nemzeti elkötelezettségéhez kétség nem férhetett, magas rangja, intellektuális képességei és politikai kapcsolattrendszere egyaránt alkalmasak tették e pozíció betöltésére.

Mészáros felkérésével kapcsolatban azonban még így is sok a bizonytalanság. Ezek egy részét segít eloszlítani az az eredetiben reánk maradt felkérő levél, amelyet Batthyány Lajos miniszterelnök intézett az akkor ezredével hír szerint még Milánóban állomásozó huszárezredeshez.¹¹ E levél azért is megérdemli a közlést, mert tudomásunk szerint a Klauzál Gáborhoz intézett felkérő levélen kívül csupán ez az egy ilyen típusú okmány ismert a kutatás előtt.

„Igen tisztelt Ezredes úr!

Ő Felsége egy felelős magyar kormány alakításával bizván meg, tisztelettel szolítom fel nagyságodat, hogy ha hazafisága- és kitünő tehetségeivel az általam alakítandó kormány támogatására késznek nyilatkozik, abban a honvédelemsgazdálkodás tárcaját, melyhez a sorkatonaság kormánylatán kívül egy országos nemzet-őrség szervezete is köve van, saját felelőssége és ellenőrzése alatt átvegye. Minő szellemben legyen e kormány alakítva, arról Deák Ferencz ur – igazságügyi – Kossuth Lajos ur – pénzügyi – b. Eötvös József ur – vallás és közoktatás – Szemere Bertalan ur belügyi – miniszterek nevei kezeskednek. Fő törekvésem a kormányt úgy szerkeztetni, hogy azon elveket, melyek mellett az ellenzékkel küzdöttem, s melyek kormányra emeltek, legkevésbé se veszélyeztessem. Minő alakban legyen e kormány szerkeztve, arról nagyságod az idezárt törvényjavaslatból felvilágosítást vehet.

5 Széchenyi István: Napló. (S. a. r.: *Oltványi Ambrus*) Budapest., 1978. 1217. és 1254. o. A kritikákat l. *Spira György*: Amikor a szobordöntő szobrokat emel. In: *Jottányit se a negyvennyolcból!* Budapest., 1989. 402. o.; *Ács Tibor*: Adalékok Mészáros Lázár tudományos munkásságához és katonai portréjához. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1979/4. 635. o.

6 Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Budapest., 1971. 81. o.

7 Urbán Aladár: Mészáros Lázár a Batthyány-kormányban. In: *Köhegyi Mihály–Merk Zsuzsa*: Mészáros Lázár emlékezete. Baja, 1993. 23–24. o.; *Mészáros Lázár* emlékiratai. (Az eredeti kéziratokból közrebocsátja *Szokoly Viktor*) Pést, 1867. I. k., 3. o. szerint Kossuth maga is írt neki április végén.

8 Mészáros: i. m. I. k., 11–12. o.; *Nemeskürty*: i. m. 12–13. o.; *Ács Tibor*: Mészáros Lázár. Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ. Budapest., 1995. 24–25. o.

9 OL H 103. Csány László kormánybiztos iratai. 19. doboz. 1845. júl. 22. A levélben Csány úttján mély tiszteletét és őszinte hódolatát fejezi ki „Deák Ferenc nagy hazánkfliának”. V. ö. *Molnár András*: Csány László a zalai reformellenzék élén. In: *Molnár András* (szerk.): Kossuth kormánybiztosa, Csány László 1790–1849. Zalaegerszeg, 1990. 13. o.

10 OL R 306. Katonai iratok. 3. csomó. Mészáros Lázár iratai. Az ideiglenes, 1137. számú részvény, Valérol Antal, Batthyány Kázmér és Jankó Vince aláírásával.

11 Eredeti tisztázata. Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften Sammlung, Series Nova 358. No. 2.

Várom mielőbbi nyilatkozatát, hogy a ministerium megválasztott tagjaival együtt nagyságodat Ő Felségének megerősítés végett bejelenthessem. Maradván tisztelettel, Pozson, Martius 22. 1848.

az igen tisztelt Ezredes urnak

kötelezettje

G. Batthyány Lajos
Minister Elnök”

[Kívül:]

„Magyar Ország Minister-elnökétől

Mészáros Lázár Ő Nagyságának, a Sárdinai király nevét viselő Huszár-ezred Ezredesének, Magyar
Academiai tagnak

*hivatalból
Stafetaliér*

Mayland”

A levél végérvényesen cáfolja azt a feltételezést, hogy Mészáros Széchenyi javaslatára került volna a minisztériumba. Batthyány a levelet március 22-én írta, Széchenyinek pedig 23-án ajánlotta fel a miniszterséget. A Széchenyi leveleiben megjelenő miniszteri névsorokban sem Mészáros, hanem a másik lehetséges hadügyminiszterjelölt, Teleki László neve fordul elő.¹²

A levél érdekessége, hogy Batthyány hangsúlyozza kormányának a reformellenzék által meghatározott karakterét. Ez egyszerre jelentheti azt, hogy Mészárost is hasonló elvek vallójának tartotta, de jelentheti azt is, hogy a Széchenyivel szoros kapcsolatban lévő huszárezredes számára hangsúlyozni akarta: a kormány nem a mérsékelt ellenzéki programját szándékozza képviselni.

A levél – hasonlóan a Klauzál Gáborhoz ugyanezen a napon intézett levélhez – csupán Deákot, Kossuthot, Eötvöst és Szemerét nevezi meg miniszterjelöltként. Ennek alapján bizonyossá válik Urbán Aladárnak az a megállapítása, hogy a miniszterelnök a többi jelölt személyét még nem tartotta véglegesnek.¹³

A levél további érdekessége, hogy Mészáros feladatkörét a sorkatonaság mellett a nemzetőrség ügyeinek intézésében jelöli meg. Batthyány ezt az elképzelést, tehát a nemzetőrség szervezésének a honvédelmi minisztériumra bízását képviselte a főrendi tábla 1848. március 23-i vitájában is, mondván, hogy ha olyan személyre tesznek szert, aki képes lesz „az első megalakításban szakértőleg eljárni”, akkor a kitűzött feladatot a lehető legjobban fogják megoldani. De már ekkor jelezte, hogy „a tapasztalás fogja megmutatni, miként lehessen felosztani a tárcákat”. A másnapi vitában azonban Teleki László javasolta, hogy a nemzetőrség szervezését a minisztérium egészére bízzák, a tárca megjelölése nélkül.¹⁴ Végül is ez a változat került be a XXII. törvénycikk 35. §-ába, április 15-én pedig a minisztertanács úgy határozott, hogy „a nemzetőrsereg első felállítására a gróf miniszterelnököt fogja illetni”. Ebben része lehetett annak is, hogy a nemzetőrség szervezésének országos szintű irányítása nem tűrt további halasztást, Mészárosról pedig nem lehetett tudni, hogy elvállalja-e a honvédelmi miniszteri tárcát. Ezért döntött úgy másnap a minisztertanács, hogy futárt küld hozzá, „hogy végelhatározását jelentse ki”.¹⁵ Mészáros ezután, április 24-én közölte: elvállalja a miniszteri tárcát.

Kérdés, hogy a levél mikor jutott Mészáros kezébe. Emlékiratai szerint a milánói forradalom és a város kiürítése után március 30-án, Castiglione della Stiviere-ben kapott először leveleket és újságokat. Köztük a „Pesti Hírlapot”, amelyből megtudta, hogy ő is az első magyar kormány felterjesztett miniszterei között szerepel. „Kiesett kezemből a lap” – írja, de arról már nem szól, hogy kapott-e hivatalos felszólítást a minisztériumtól.¹⁶ Április 6-án Benedek Lajos ezredeshez írott levelében is csak arról ír, hogy sajnálja, amiért éppen őt választották, mert nem érez magában elegendő képességet a tárca

12 Urbán Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Budapest., 1986.

13 Urbán: Batthyány, 79–80. o.

14 Urbán: Batthyány, 144. és 562–563. o.

15 F. Kiss Erzsébet: Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Budapest., 1989. 22. és 26. o.

16 Mészáros: i. m. II. k., 1–2. o.; Urbán: Mészáros, 24. o. szerint ez a március 26-i szám volt.

betöltésére. De nem is igen hiszi, hogy a miniszterségből lesz valami, mert a had- és a pénzügyet Bécsben nem akarják a kezükből kiadni.¹⁷ Április végén írt Batthyánnak, s a levél elküldése után kapta meg az április 16-i minisztertanács felszólítását: jelentse ki végre, elvállalja-e a miniszterséget vagy sem.¹⁸

Annak a gyűjteménynek az ismeretében azonban, amelyben Batthyány levele fennmaradt, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Mészáros valamikor megkaphatta ezt a levelet. Venceslas de La Croix, a gyűjtemény létrehozója 1848-ban a 40. (Koudelka) gyalogezred századosaként az osztrák hadügyminisztériumban szolgált. A szabadságharc leverése után – szenvedelmes autográfgyűjtőként – végigmazsolázta – vagy mazsolázhatta – a zsákmányolt magyar iratanyagot, s többszáz eredeti iratot szerzett meg gyűjteménye számára. Valószínűsíthető, hogy az aradi várparancsnokságnál is jó kapcsolatai lehettek, mert három aradi vártanú, Lázár Vilmos, Poeltenberg Ernő és Kazinczy Lajos egy-egy, Ernst törzshadbíróhoz intézett beadványa is az ő gyűjteményében található.¹⁹ A gyűjteményt eddig – tudomásunk szerint – három magyar kutató, Supka Géza,²⁰ Spira György²¹ és Katona Tamás hasznosította. (Supka azonban ezt állította, hogy, az általa közölt iratok 1927. július 15-én a Justizpalastban elégték, amellet közlései tele vannak téves fordításokkal és dátumbeli tévedésekkel.) Az mindenesetre bizonyos, hogy a levél a zsákmányolt magyar iratanyagból került La Croix százados birtokába, s ennek alapján valószínűsíthetjük, hogy Mészáros valamikor mégis csak megkapta azt.

17 *Friedjung, Heinrich*: Benedeks nachgelassene Papiere. Leipzig, 1901. 115. o.

18 *Mészáros*: i. m. I. k., 3. o.

19 Közli őket *Katona Tamás* (szerk.): Az aradi vértanúk. 1. kiadás. Budapest., 1979. I. k., 228., 230–231., 235–236. o.

20 *Supka Géza*: 1848–1849. (S. a. r.: *Fábri Anna*) Budapest., 1985.

21 *Spira György*: Kossuth Lajos hagyatékából. *Századok*, 1994.